

Vol II Issue XII Jan 2013

Impact Factor : 0.2105

ISSN No : 2230-7850

Monthly Multidisciplinary
Research Journal

*Indian Streams
Research Journal*

Executive Editor

Ashok Yakkaldevi

Editor-in-chief

H.N.Jagtap

IMPACT FACTOR : 0.2105

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya [Malaysia]	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pintea, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus Pop	George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher	Nawab Ali Khan College of Business Administration

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust),Meerut	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra
	Sonal Singh	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**



“मराठी व्याकरणावर इतर भाषांचा प्रभाव”

अनिता परभतराव खंडागळे

मराठी विभाग प्रमुख
कला व विज्ञान महाविद्यालय, चिंचोली (लि) ता.कन्नड जि.औरंगाबाद

सारांश

आपल्या भारतातील जनतेवर विविध धर्मांचा आणि भाषेचा प्रभाव आपल्याला दिसून येतो. कारण आपल्या देशावर परकीयांचे सतत आक्रमण होत गेले. त्यामुळे विविध प्रांतांच्या लोकांचा संपर्क आल्याचा आपल्या लक्षात येतो. ब्रिटिशांच्या काळात त्यांनी प्रशासनाच्या दृष्टीने विभाग केले. भारत स्वतंत्र झाला आणि भारताने लोकशाही शासनपध्दती स्वीकारली. त्यामुळे ह्या देशातील प्रशासन लोकांच्या भाषेत चालवा, कारण लोकांना कारभार चालविण्यासाठी सोपे जाईल. म्हणून 1956 मध्ये भाषेनुसार प्रांतरचनेचे धोरण स्विकारले. परंतु काही राजकीय भावनेतून महाराष्ट्र व गुजरात यांच्यावर द्वैभाषिक राज्य लादले गेले. त्या विरुद्ध भाषिक अस्मिता असणाऱ्या मराठी व गुजराती जनतेने तीव्र आंदोलने केली. याचा परिणाम म्हणून 1 मे 1960 रोजी द्वैभाषिक राज्य संपुष्टात आली. मराठी भाषा बोलणारांचे स्वतंत्र राज्य 'महाराष्ट्र राज्य' अस्तित्वात आले.

प्रस्तावना

जुन्या मध्यप्रांतातील व-हाडचा मराठी भाषक, विभाग जुन्या हैद्राबाद संस्थानकडील मराठयाचा मराठी भाषक विभाग महाराष्ट्रात समाविष्ट करण्यात आला. परंतु कर्नाटककडील सीमेवर बेळगांव-कारवारचा मराठी प्रदेश आणि गुजरात सीमेवरचा डाग प्रदेश मराठी भाषकांचा असूनही महाराष्ट्रात समाविष्ट झाला नाही. गोवा हा पोर्तुगीजांच्या सत्तेतून सुटल्यानंतर त्यांच्या विलीनीकरणाचा प्रश्न पुढे आला. गोव्यातील लोकांनी जनतेचा विचार घेऊन गोवाने स्वतंत्र अस्तित्वाचा निर्णय घेतला. महाराष्ट्राच्या लोकसंख्येपैकी साधारणतः दोन तृतीयांश लोक मराठी भाषक असून बाकीचे अन्य भाषक आहेत. महाराष्ट्रात ज्या प्रमाणे अन्य-भाषक लोक आहेत. उपजिविका करून तेथील सांस्कृतिक वातावरणाशी समस्त झाल्याचे आपल्याला दिसते. गुजरात, मध्यप्रदेश, उत्तरप्रदेश, आंध्रप्रदेश, तामीळनाडू, कर्नाटक या राज्यात अनेक मराठी भाषक समूह मराठी संस्कृती आणि भाषा यांचे जतन केले. महाराष्ट्रात अनेक धर्म, अनेक जाती, अनेक पंथ, जमाती इतिहासकाळापासून वस्ती करून आहेत. त्यामुळे महाराष्ट्राच्या वेगवेगळ्या प्रदेशात व लोकसमूहात वेगवेगळी मराठी बोली बोलली जाते.

मराठीच्या बोलींचा महत्वपूर्ण अभ्यास करण्याचा पहिला मान जॉर्ज ग्रिअर्सन यांना मिळतो. हिंदुस्थानच्या भाषिक पाहणीचे काम इंग्रज सरकारने 1894 मध्ये हाती घेतले होते. हे काम ग्रिअर्सनकडे सोपविण्यात आले होते. त्याने 1898 ते 1926 या काळात 'लिंग्विस्टिक सर्व्हे ऑफ इंडियाचे 1 ते 9 खंड' प्रकाशित केले. त्यांनी हैद्राबाद, म्हैसूर, मद्रास या परिसराला वगळून हिंदुस्थानच्या सर्व प्रदेशातील 179 भाषा व 544 पोटभाषा यांचा सविस्तर अभ्यास सादर केलेला आहे. मराठी व तिच्या बोली याबाबतच्या ग्रिअर्सनने केलेल्या अभ्यास लिंग्विस्टिक सर्व्हे ऑफ इंडियाच्या सातव्या खंडात समाविष्ट असून तो 1905 मध्ये प्रसिध्द झालेला आहे. त्याने मराठी भाषेचे, दख्खनची मराठी, व-हाड आणि मध्यप्रांताची मराठी, मध्य व उत्तर कोकणातील मराठी, मध्य व उत्तर कोकणातील मराठी असे तीन प्रकार मानलेले आहे. ग्रिअर्सनचे काही निष्कर्ष आजच्या परिस्थितीला चुकीचे आणि काही वादग्रस्त ठरत असले, तरी या अभ्यासाला एक ऐतिहासिक महत्व आहे. ग्रिअर्सनने केलेले विवेचन लक्षात घेतल्या खेरीज कोणत्याही मराठी बोलीचा अभ्यास पूर्ण झालेला आहे. असे म्हणता येणार नाही. मराठी बोलींचा समग्र एकत्रित अभ्यास म्हणून ग्रिअर्सनने केलेले कार्य मराठी भाषेच्या दृष्टीने महत्वपूर्ण आहे.

व-हाडी बोली :

व-हाडी बोलीचे क्षेत्र व्यापाक स्वरुपाचे आहे. बुलढाप्याचा पुर्व भाग, एमिचपूर, वैतूल, शिवनी, बालाघाट या प्रदेशांचा दक्षिण भाग आणि नागपूर, वर्धा, चंद्रपूर, भंडारा, वणी वाशिम, अकोला या प्रदेशात व-हाडी भाषा बोलली जाते. जार्ज ग्रिअर्सनने व-हाडी बोली भाषेला महत्वाचे स्थान दिले आहे. व-हाडी बोलीचे दोन प्रकार पडतात.

- 1.घाटावरची व-हाडी बोली.
- 2.घाटाखालची व-हाडी बोली

या दोन्ही बोलीमधून परत काही बोली भाषा निर्माण झाल्या. नागपुरी, हळबी, बालघाटी इत्यादी बोली भाषा प्रामुख्याने दिसून येतात.

स्वनिमप्रक्रिया :

व-हाडी बोलीची स्वनिम प्रक्रिया प्रमाण मराठीच्या स्वनिम-प्रक्रियेपेक्षा काही बाबतीत वेगळेपण दाखविते.

Title : "मराठी व्याकरणावर इतर भाषांचा प्रभाव"
Source:Indian Streams Research Journal [2230-7850] अनिता परभतराव खंडागळे yr:2013 vol:2 iss:12

1. प्रमाण मराठीतला अन्त्य दीर्घ इकार व-हाडी बोलीत न्हस्व होतांना दिसतो. उदा : मि. माहि.
2. प्रमाण मराठीतील नपु. रूपातील अन्त्य 'ए'च्या जागी व-हाडीत 'अ' हा स्वर येतांना दिसतो. उदा: 'सांगितले' ऐवजी 'सांगितलं', 'त्याने', पारगे झपोरगं, माणसे झ माणसं.
3. व-हाडीच्या काही रूपांत प्रमाण मराठीच्या 'इ' ऐवजी 'ए' आणि 'व' ऐवजी 'य' येतांना दिसतो. उदा: दिले झदेल्ल, वेळ झयेळ (येर)
4. प्रमाण मराठीतील 'ळ' या स्वनिमाच्या जागी व-हाडीत 'य' येतांना दिसतो. उदा: डोळा झडोया.
5. प्रमाण भाषेत जेथे स्वरानंतर 'ड' येतो, तेथे या बोलीत 'र' येतो.
6. अनेकदा प्रमाण मराठीतील 'व' ह्या स्वनिमाचे उच्चारण 'ओ'कडे झुकतांना दिसते. उदा : जवळ झजोय, घडवला झघडोला.
7. प्रमाण मराठीतील अर्धोचारित अंजुनासिकांचा पुणोच्चार करण्याची व-हाडी बोलीची पध्दती दिसते. उदा: तूं झतून.
8. प्रमाण मराठीतील शब्दांतर्गत 'ण' च्या जागी 'न' उदा: पाणी झपानि, आणि शब्दाच्या प्रथम 'ण' च्या जागी 'न' उदा: पाणी झपानि, आणि शब्दाच्या प्रथम 'न' च्या जागी 'ण' उदा: नाणे झणाने, नाथ झणाथ असे येतांना दिसते.

व्याकरण प्रक्रिया :

व-हाडी बोलीच्या आणि मराठी भाषेचा अभ्यास केला असता, व्याकरण दोन्ही भाषेचे सारखेच दिसून येते. त्यामुळे व-हाडी कळण्यास फार अडचण येत नाही. थोड्या प्रमाणात मराठी भाषेत बदल जाणवतो. चतुर्थीच्या प्रमाण मराठीतल्या 'ला' प्रत्यया ऐवजी व-हाडीत 'ले' चा वापर होतो. मला झमले, कला झकले, पोराला झपोराले, रामाला झरामले इत्यादी चतुर्थीच्या अनेक वचनात हाच प्रत्यय 'ईस' किंवा 'ईल' या प्रमाणे येतो. उदा: वावाईस, माणसाईले.

सर्वनाम:

1. प्रथम पुरुषी एकवचनी द्वितीया—मज, मजले, मले.
2. द्वितीय पुरुषी एकवचनी तृतीया — कवा, त्या, त्या.
3. षष्ठी — प्रथम द्वितीय पुरुषाची षष्ठीची रूपे होतांना 'झा' प्रत्ययाऐवजी 'हा' प्रत्यय लागतो. उदा: माझा झमाहा, तुझी झतुही.
4. दर्शक व संबंधी सर्वनामांची प्रक्रिया प्रमाण मराठी सारखीच आहे. तथापि त्यांची स्त्रीलिंगी रूपे हे जे ते अशी होतात. उदा : राई (मोहरी) ते डोळयी ती (बादली).

आख्यात प्रक्रिया :

1. प्रथम पुरुषी सर्वनामासमोर येणारे भविष्यकाळी क्रियापद प्रमाण मराठीतल्या प्रमाणे नसते.
2. भूतकाळाची द्वितीया पुरुषी व तृतीया पुरुषी रूपे प्रमाण मराठीत वेगवेगळी आहेत. पण व-हाडीत मात्र ती समान आहेत. उदा : तुम्ही गेले ते गेले.
3. प्रमाण मराठीतील भूतकाळी क्रियापदरूपास व-हाडीत 'णि' किंवा 'ण' हे अधिकचे प्रत्यय लावण्याची लकब आहे. उदा: धाडले झधाडलेनि / धाडलेन
4. प्रमाण मराठीतील 'ला' कृदन्ताऐवजी व-हाडीत 'ले' कृदन्त आढळते. उदा: करायला झकराले, धरायला झधरायले.
5. स्त्रियांच्या तोंडी व-हाडीत पुल्लिंग आख्यातरूप येतांना दिसते. उदा : व-हाडी स्त्री 'मी जाते' ऐवजी 'मी जातो', असे म्हणतांना आढळते.

शब्दसंग्रह :

व-हाडीत प्रमाण मराठीतील काही शब्द जसेच्या तसे आलेले दिसतात. उदा: झोप, उंदीर, जीव, लाल, दोन इत्यादी तर काहींच्या उच्चारणात थोडाफार फरक झालेला दिसतो. उदा : डोया, दीस, गवक-ही, कुखुडणे पाने. भेटणे—मिळणे, राहणे—असणे, चाहाय—चाहूल, डावले—करंडा, मून—म्हणून, झोरा—पिशवी, नासोडा—हाजी, राइ—मोहरी, हाड्या—कावळा, अढाऊ— लुच्चा, उळा—हुळा, आक्—कुत्रा, दाल्ला—नवरा, बोणे—पककण, वरंडी—ओळी, डोळ्या—बादली.

हळबी बोली :

मध्यप्रदेशातील बस्तर, कांकरे, रायपूर आणि महाराष्ट्रातील चंद्रपूर, भंडारा इत्यादी प्रदेशातील हळब लोकांची बोली आहे. हळब लोक हे या प्रदेशातील आर्य येण्यापूर्वीचे रहिवासी होत. आर्यांच्या आगमनानंतर हळब या अनार्यांनी आर्यांच्या संस्कृतीचा आणि तिच्याबरोबर धर्म व भाषा यांचाही स्वीकार केला.

हळबी बोलीत मराठी, बंगाली, उडिया व छत्तीसगडी भाषांचे मिश्रण आढळते. हळबीच्या शब्दसंग्रहात हिंदी शब्दांचे वैपुल्य आहे. हिंदी शब्दांचे वैपुल्य आहे. हिंदी आणि मराठी या दोन्ही बोलींचे संमिश्र स्वरूप आहे.

हळबीची स्वनिम प्रक्रिया :

प्रमाण मराठीतील दन्त्य (च,ज) व्यंजनाचे उच्चारण हळबीमध्ये तालव्य होते.

- | | |
|---------------------|------------------|
| 1. 'इ' चा 'र' होणे. | उदा : कपडा झकपरा |
| 2. 'ळ' चा 'र' होणे. | उदा : डोळा झडोरा |
| 3. 'य' चा 'ब' होणे | उदा : वीर झबीर |
| 4. 'ण' चा 'न' होणे | उदा : पाणी झपानी |

हळबीची व्याकरण प्रक्रिया :

1.हळबीत नामास अनेक वचन दर्शक 'मजा' प्रत्यय लागतो. हममण् (=आम्ही)

अशा पध्दतीने हळबी ही प्रमाण मराठीपेक्षा अनेक बाबतीत वेगळेपणा दाखवित असल्याने हिंदी व अन्य थोड्या भारतीय भाषांचा तिच्यावर प्रभाव असल्याने हळबीचा अंतर्भाव मराठीच्या बोलींमध्ये करणे कितपत योग्य ठरेल असा प्रश्न बोलींच्या अभ्यासकांपुढे पडलेला आहे.

पोवारी बोली :

1) डॉ. सु.वा.कुलकर्णी ह्या भाषावैज्ञानिकाने पोवारी बोलींचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास केलेला आहे. पोवारी ही पोवार नावाच्या शेतकरी जमातीची बोली आहे. पोवार हे महाराष्ट्रातील भंडारा जिल्ह्याचे आणि मध्यप्रदेशातील बालाघाट जिल्ह्याचे सध्याचे रहिवासी आहेत. हे मुळचे माळव्यातील परमार कुळातले राजपुत असून गेल्या काही शतकांपासून ते मध्यप्रदेश व वऱ्हाड भागात स्थायिक झालेले आहेत. पोवारी बोली ही राजस्थानी व मराठी यांचे मिश्रण असलेली बोली आहे. पोवारीचे नागपूर जिल्ह्यात बोलल्या जाणाऱ्या कोष्टी बोलीशी साम्य आढळते. पोवारीची स्वनिमव्यवस्था मराठीशी मिळती जुळती आहे. तिच्या शब्दसंग्रहातले ऐंशी टक्के शब्द मराठीत आहेत. मात्र व्याकरण व्यवस्थेत ती मराठी पासून दूर राहते. उदा : पोवारीच्या भिक्ती प्रत्ययाला सप्तमीच्या मा हा प्रत्यय गुजरातीचा आहे. उदा : हावमा (हातात) कथिइमा (कैदेत) तसेच षष्ठीच्या 'क' प्रत्यय पूर्व हिंदीचा आहे. उदा : झाईको (झाडाचा), चोरिका (चोरीचे), दुजियामिक (जगायी) या उलट पोवारीला चतुर्थीच्या 'ला' प्रत्यय मात्र मराठीचा आहे. उदा : पाखरुला (पाखराला), बायिलला(बैलाला), पोवारीत हिंदीतल्या प्रमाणे पुल्लिंग व स्त्रिलिंग अशी दोनच लिंग आहेत. तसेच या बोलीत मामांना वचनाचे विकार होत नाही.

2) हळबीत नामास विभक्ती प्रत्यय लागतांना त्यांचे सामान्यरूप होत नाही.

3)हळबीचे काही विभक्ती प्रत्यय प्रमाण मराठी पेक्षा वेगळे आहेत. काही विभक्ती प्रत्यय हिंदीशी साम्यता दाखवितात. हळबीच्या काही विभक्तीचे प्रत्यय खालील प्रमाणे –

चतुर्थी	–	क
पंचमी	–	ले लगे
षष्ठी	–	चो के
सप्तमी	–	मे, ने

यावरून हे स्पष्ट होते की, हळबीतील विभक्ती प्रत्यय बरेच दुर आहे. हळबीची सर्वनाम प्रक्रिया ही हिंदी व बंगाली यांच्या संमिश्रातून सिध्द झाल्यासारखी वाटते.

सर्व नाम	विभक्ती	एकवचनी रूप	अनेकवचनी रूप
प्रथम पुरुषी	प्रथम	भुई, मई, मे	आमी, हमनन
	षष्ठी	मोचो, माची	आमचे, आसर
द्वितीय पुरुषी	प्रथम	तुई-तु	तुमी-तुम्
	षष्ठी	तुचो, तोर	तुमचो, तुमर

प्रथम पुरुषी सर्वनामाची द्वितीयेची रूपे 'मोके' अशी होतात. तर द्वितीय पुरुषी सर्वनामाचे द्वितीयेचे रूप 'तुके' असे होते. यावरून हळबीची सर्वनाम प्रक्रिया देखील बदलत नाहीत. हळबीत प्रमाण मराठीतल्या प्रमाणे क्रियापदानंतर 'ना', 'तुई नेली ना' इत्यादी हळबीत भूतकाळवाचक क्रियापद प्रमाण मराठीप्रमाणे 'ल', प्रत्यय लावून सिध्द होते. उदा: 'मोके मारवा', 'मुई करवे, वा प्रत्यय लागून ही भूतकाळी रूपे सिध्द होते. उदा : 'मोके मारवा', 'मुई करवे', हळबीत भविष्यकाळी रूप सिध्द करण्यास क्रियापदाला 'दे' किंवा 'ते' प्रत्यय लागतो. उदा: 'मोके बोलन्दे', 'मुई करन्दे' इत्यादी या बोलीत 'अस', 'दियस', 'मारस', 'अनासा' इत्यादी प्रमाणे आज्ञार्थी रूपे होतात.

सर्वनामापैकी प्रथम पुरुषी व द्वितीय पुरुषी सर्वनामे पोवारीत मराठी प्रमाणेच आहेत. स्थलांतर करणारा एक समाज जेव्हा परभाषा स्वीकारतो तेव्हा तिचे रूप कसे परिवर्तित होतं याचे उदाहरण म्हणून पोवारी बोलीकडे आपणांस पाहता येते.

नागपुरी बोली :

या बोलीचा विस्तृत अभ्यास प्रा.वसंत कृष्ण वऱ्हाडपांडे यांनी केलेला आहे. जॉर्ज ग्रिअर्सनने आपल्या बोलीविषयक सर्वेक्षणात नागपुरी बोलीचा निर्देश केलेला आहे. नागपूर, वर्धा, चांदा (चंद्रपूर) व भंडारा, शिवनी, छिंदवाडा, बालाघाट व रायपूर हे नागपुरी बोलीचे क्षेत्र म्हणून ओळखण्यात येते.

नागपुरीची स्वनिमप्रक्रिया :

नागपुरीत अ, आ, इ, उ, ए, ओ, असे सहा स्वर आहेत. 'ऐ' चे उच्चारण नागपुरीत बैल-बदल, ऐक-आइक, हवान-हयवान त्याच प्रमाणे, ओ चे उच्चारण 'अ' उब, किंवा 'आऊ' असे होते. उदा औषध – अयसीद, दौत-दऊत, हौस-हाऊस शब्दांच्या अंती येणारे इकार, उकार प्रमाण मराठीत सामान्यतः नःस्वीकरण करण्याची प्रवृत्ती दिसून येते. प्रमाण मराठीतली ण्, बळ ही व्यंजने नागपुरीत आढळत नाहीत. त्यांचे उच्चारण अनुक्रमे न्, श्, र असे होते. उदा : पाणी झपानी, विषय झइशेय, केळ झकेर 'र' चा उच्चार कधी झकधी 'ड' असाही होतो. उदा : कोरडा झकोका, मराठीतले मूर्धण्य ('ट'वर्गीय) व्यंजनाचे उच्चारण नागपुरीत दन्तमूलीय होते.

नागपुरीची व्याकरण प्रक्रिया :

1.प्रमाण मराठी व नागपुरी यांच्या सामान्य रूपाच्या प्रक्रियेत साम्याप्रमाणे भेद ही आढळतो. उदा : 'घोडा' चे सामान्यरूप प्रमाण मराठीतल्या प्रमाणे

नागपुरीत ही 'घोड्या' असे होते. परंतु 'हत्ती' चे सामान्यरूप प्रमाण मराठी प्रमाणे 'हत्ती' असे न राहता 'हत्या' असे होते.
 2. नागपुरी बोलीचे द्वितीया-चतुर्थीचे प्रत्यय प्रमाण मराठीपेक्षा वेगळे आहेत. ते वऱ्हाडी बोलीप्रमाणे एकवचनी 'ले' अनेकवचनी 'इसा' असे आहेत.
 3. प्रमाण मराठीत मी-तू या सर्वसामान्य वृत्तीयेचे प्रत्यय लागत नाही. नागपुरीत ते लागतांना दिसतात. उदा : मीनं, तूनं इ.ह्याच सर्वनामांची वृत्तीयेची नागपुरीत म्या त्या अशीही रूपे होतात.
 4. प्रमाण मराठीपेक्षा नागपुरी बोली संख्यावाचक विशेषणात आपले श्वास वेगळेपण दाखविते. उदा : (दहा) धाआ, एकोणीस झ येकोणिस, बेचाळीस झबेचार, बेतालिस झ त्रेपन्न इत्यादी.
 5. नागपुरीत वऱ्हाडीतल्या प्रमाणे प्रथम पुरुषी व द्वितीय पुरुषी पुल्लिंग व स्त्रील्लिंगी बदल नाही. प्रथमपुरुषी भुतकाळी रूप प्रमाणे मराठीत 'ले' प्रत्यय लावून होतात. तर नागपुरीत ती 'ली' प्रत्यय लावून होतात. उदा : 'मी गेले' ऐवजी 'मी गेली' प्रमाण मराठीपेक्षा नागपुरी बोलीत काही वेगळेपणा जाणवतो.

नागपुरीचा शब्दसंग्रह :

नागपुरीत बोलीत प्रमाण मराठीतील शब्दांऐवजी फारशी, अरबी व हिंदी भाषांतील विपुल शब्द आढळतात. उदा : अजब, कब्जा, खबर, गबार, जमाना, पागल, बिमारी, रईस, शिकायत, सफेदी हुरान इत्यादी.

अहिराणी (खानदेशी बोली) :

अहिराणी किंवा खानदेशी या नावाने ओळखली जाणारी बोली ही मराठीच्या बोली समुहातील एक वैशिष्ट्यपूर्ण बोली आहे. बऱ्हाणपूर, धुळे, जळगाव, नाशिक या ठिकाणी ही भाषा बोलली जाते. खानदेशातील अमीर (म्हणजे आजचे अहिर) लोकांची बोली म्हणून तिला अहिराणी हे नाव पडलेले आहे. धुळे ही अहिराणीचा केंद्रप्रदेश मानला जातो.
 अहिराणीचे 'बालगणी' आणि 'नंदुबारी' असे सुक्ष्म प्रादेशिक भेद दिसून येतात. 'बालगणी' बोली नाशिक जिल्ह्यातील बागलाण, कळवण, मालेगाव या तालुक्यात बोलली जाते. 'नंदुरबार' तळोदे या भागात बोलली जाते. ज्या जातीजमातीनुसार अहिराणीची पावरी, भिल्ली, लाडशिककी असे उपभेद पाडण्यात आले आहे.

अहिराणीची स्वनिम प्रक्रिया :

1. अहिराणीत 'स' बदल 'छ' चा वापर होतो. उदा : छोड, सावली झ छवली.
 2. 'च' वर्गीय व्यंजनांच्या सान्निध्यात येणाऱ्या 'ल' आणि 'ळ' बदल अहिराणीत 'य' उदा: जळगाव झजयगाव, अन्यत्र ही सर्वसाधारणपणे ळ झय प्रक्रिया घडतांना दिसते. उदा : केळ झकेय, मिळते झ मियते, पिवळा झ पिवळ्या, काळाकाळा झ कायाकाया, गोळा झ गाया इ.
 3. अहिराणीत प्रमाण मराठीतील 'ण' ऐवजी 'न' चा वापर होतांना दिसतो. उदा: पण झ पन, निमंत्रण झ निवतन, जाणे झ जाने.
 4. प्रमाण मराठीतील शब्दांरंभी येणाऱ्या 'वि' चा अहिराणीत 'इ' असा उच्चार होतो. उदा : विचार झइचार, विस्तत झ इस्तू
 5. शब्दात 'र' व्यंजना पाठोपाठ 'ड' असल्यास तेथील 'र' चा उच्चार 'ल' असा होतो. उदा: रडू झ लडू, औरडणे झ वलडणे

अहिराणीची व्याकरण प्रक्रिया:

विभक्ती प्रक्रिया :

अहिराणीतील प्रमाण मराठी प्रमाणे तीन लिंगे आणि दोन वचने आहेत. या बोलीत विभक्ती प्रत्यय लागताना नामाचे सामान्यरूप मात्र होत नाही. अहिराणीचे विभक्ती प्रत्यय खाली दिले आहे.

विभक्ती	एकवचन	अनेकवचन
प्रथम	—	—
द्वितीया	ले	सले, हले
तृतीया	ऱ्ही,णी, कडतीनणल, कड, नाकड वरी	सष्टी, सती
चतुर्थी	ले, से	सनाकन, सर्तरी
पंचमी	तिन, धिन, पान	सले, सर्करी, सेसे
षष्ठी	व्ह, व्हील, न, नी	सतिन, साहीन, सपान
सप्तमी	मू, मा, माझार	सव्ह, सव्हीण, सनसनी सम, समा, समाझार

वरील तक्त्याचा अभ्यास केला असता असे स्पष्ट होते. अहिराणीत विभक्तीचे प्रत्यय दोन्ही वचनात एकच आहेत. फक्त अनेकवचनी नामास प्रत्यय लागण्यापूर्वी अनेकवचन दर्शक 'स' हा प्रत्यय लागतो.

क्रियापद प्रक्रिया :

अहिराणी तिन्ही पुरुषांत क्रियापदाचे एकच रूप चालते. तसेच कर्त्याच्या लिंगाच्या क्रियापदावर परिणाम होत नाही. तिन्ही लिंगी रूपे सारखीच राहतात. उदा: मी करस, तू करस, तो करस, आम्ही करतस, तुम्ह करतस, त्या करतस इत्यादी.

आहिराणीचा शब्दसंग्रह :

तत्सम शब्द — सुंदर, नदी, धर्म, दान,
 अर्धतत्सम शब्द — गाई, घर, शेत, परसाद, पिर्ती, न्याय, पाहूणा, काम, दोन, शत इत्यादी.

फारसी, अरबी, पोर्तुगीज, इंग्रजी, जतूदी, सामान, देख, जागा, तारीख, सवाल, पगार, पपई, खमीस, तिकीट, मोटर, बालिस्टर, सोसाटी, इस्पताल इत्यादी शब्द अहिराणीत आढळतात.

डोंगी बोली :

गुजरात राज्यातील डांग या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या भौगोलिक प्रदेशात बोलली जाणारी डोंगी ही मराठीच्या बोली समुहापैकी एक बोली आहे. डोंगी ही अहिराणीची जवळची भाषा आहे. डांग हा प्रदेश 650 चौरस मैल क्षेत्रफळाचा असून तो डोंगराळ व दाट जंगलाचा आहे. ‘दांगा’ या शब्दाचा अपभ्रंश झाला असावा अशी व्युत्पत्ती प्रा.कृ.पा. कुलकर्णी मांडतात. भिल्ल आणि कुणबी जमातीच्या लोकांची संख्या अधिक आहे या दोन जमातींच्या नंतर वारली जमात ही दिसून येते. डांग मधील या सर्व जमाती हिंदू असून ते अनेक देवदेवतांचे पुजा करतात. त्यांचा पुनर्जन्म, भूतपिशाच इत्यादींवर दृढ विश्वास आहे. ते दिवळम्, तेर, अवस, होळी या सारखे सण साजरे करतात.

डोंगीची स्वनिम प्रक्रिया :

1. तालव्य आणि दन्त्य स्पर्श संघर्षी फरक करणे हे डोंगी बोलीचे वैशिष्ट्य आहे. या बाबतीत डोंगी ही मराठीशी जवळीकता दाखविते.
2. ब्रॉस पोसाँ इत्यादी शब्दांतील डोंगीतली ओं, औ ही उच्चारण देशावरील लोकांच्या प्लॉट (प्लॉटा), पयार (प्यॉरा) या सारख्या शब्दांतील ‘ओं’ या उच्चारणाशी जुळणारी आहेत.
3. ‘ऐ’, ‘ओ’ या संयुक्त स्वरांचे अई (बददल), आइ (नाइक) अउ (दउत), आऊ (आऊत) असे उच्चार करण्याची डोंगीची सवय अहिराणी व इतर मराठी बोलींच्या संयुक्त स्वरांच्या उच्चारण सवयीशी जुळणारी आहे.

डोंगीची प्रत्यय प्रक्रिया :

1. डोंगीमध्ये प्रत्यय लावण्यापूर्वी सर्वनामांची व नामांची सामान्यरूपे होण्याची प्रक्रिया उपलब्ध आहे. उदा : ‘तो’ या सर्वनामाचे ‘त्या’ असे सामान्यरूप होऊन मग प्रत्यय लागतात. उदा : त्याहून, त्यासला, त्याले इ. झाडा (झाडासी), गोहा (गोहाल), लोका (लोकापास) मजुरकरा (मजुरकरासारखा) ही उदाहरण आपल्याला सांगता येतील.
2. डोंगीमध्ये प्रमाण मराठीप्रमाणेच हा जो, तो या सर्वनामांची तिन्ही लिंगी भिन्न भिन्न रूपे आढळतात.
3. डोंगी बोलीतले चतुर्थीच्या ‘ला’ उदा: भाऊसला/भौसला, (मास्तोरला) आणि पंचमीचे हुण, हूण (वागहूण वाघापेक्षा), गावाहून/गावहूण हे विभक्ती प्रत्यय मराठी सारखे आहेत. परंतु डोंगीतले षष्ठीचा ‘न’ (गायणा कान, गायनी जिब, पोसणे (त्रमुलाच्या) आणि सप्तमीचे मु, मुण पिंजरामु पिंजरामुण) हे प्रत्यय गुजरातीसारखे आहे.
4. डोंगीत ‘छे’ हे गुजराती क्रियापद रूप नाही ते रु ‘से’ असे आहे.
5. डोंगीतली बरीच कृदन्ते मराठीप्रमाणे साधली जातात. असे प्रत्ययास येते. उदा: म्हणून ‘मोडणे’ या धातूची रूपे –मोडला (मोडणे) मोडी, मोडिन (मोडून), मोड (मोड) मोडू (मोडका) मोडले (मोडला होता), मोडणार मोडत, मोडतांना इत्यादी.
6. डोंगी बोलीत मराठीतील ‘अगोदर’ ‘उसराण’ त्र (उशिरा) या सारखी कालवाचक क्रियाविशेषणे, ‘खाल’, ‘वर’, ‘मोहरे’ (समोर) ‘दुर’ यासारखी स्थलवाचक क्रियाविशेषणे आणि ‘रगर’ ‘एकदम’, ‘उलट’ यासारखी रीतिवाचक क्रियाविशेषणे आढळतात. त्याचप्रमाणे डोंगीत आढळणारी आणू आणि, पंजू का (अथवा या अर्थी) की तूप (तोपर्यंत या अर्थी) मणून तहत जात (नाहीतर या अर्थी) इत्यादी उभयान्वयी अव्यये प्रमाण मराठीतील उभयान्वयी अगदी जुळणारी आहेत. डोंगी भाषेच्या अभ्यासा वरून स्पष्ट होते. डोंगी, अहिराणी या भाषा जवळच्या असून भाषिक दृष्ट्या त्यांचे महत्त्व आपल्याला नाकारता येणार नाही.

कोकणी बोली :

कोकणी ही मराठीच्या संदर्भातील वादग्रस्त बोली आहे. कोकणी मराठीची बोली आहे की, ती स्वतंत्र भाषा आहे. याबाबत वाद आहे. इतर कोणत्याही आर्यभाषेत न आढळणारी अशी स्वतःची काही वैशिष्ट्ये कोकणी भाषेत आहेत. त्यामुळे मराठीशी अनेक बाबतीत साधर्म्य असून ही मराठी भाषकांना पूर्वाभ्यासशिवाय तिचे नीट अकलन होऊ शकत नाही. ग्रिअर्सनने आपल्या वर्गीकरणात कोकणीला मराठीची बोली ठरविले आहे. कोकण या प्रदेशावरून येथील बोलीला कोकणी हे प्रादेशिक नाव पडलेले आहे. कोकणीचे ऐतिहासिक आणि सांस्कृतिक दृष्ट्या.

1. उत्तर कोकणी
2. मध्य कोकणी
3. दक्षिण कोकणी

असे तीन प्रकार प्रामुख्याने दिसून येतात. दमण ते राजापूर पर्यंतच्या भागात म्हणजे रत्नागिरी पासून वरच्या पट्टीत उत्तर कोकणी बोलली जाते. या बोलीचे रूप प्रमाण मराठीस जवळचे आहे. गोव्याच्या वर सावंतवाडी भागात आणि सावंतवाडीच्या आसपासच्या वेंगुर्ले, मालवण, रत्नागिरी पर्यंतच्या भागात मध्य कोकणी बोलली जाते. उत्तर कोकणी आणि दक्षिण कोकणी यांचा दुवा जोडणारे हे रूप आहे. कोण किनारपट्टीच्या थेट दक्षिणेस म्हणजे गोवा आणि कर्नाटकाचा उत्तर भाग, या प्रदेश ‘दक्षिण कोकणी’ बोलली जाते.

प्रादेशिक भेदांच्या अंतर्गत कोकणीचे पुन्हा दमणची कोकणी, बाणकोटी, घाटी, मावळी, संगमेश्वरी, कुडाळी, गोमंतकी इ. स्थानिक उपभेद होतात या प्रादेशिक व स्थानिक भेदाशिवाय कोकणीचे समाजातील भिन्न भिन्न स्तरानुसार, जातीनुसार भेद पडतात. उदा: चित्पावनी बोली गोड सारस्वतांची बोली, ढाकरी बोली, कुणबी बोली इ. कोकण पट्टीत विशेषतः गोव्यात गेल्या काही शतकांपासून ख्रिश्चन मिशनरी लोकांचे वास्तव आहे. धर्मप्रसाराच्या हेतूने या मिशनऱ्यांनी स्थानिक बोलीचा स्वीकार केला आहे. या स्थानिक बोलीत त्यांनी आपले धार्मिक वाङ्मय निर्माण केले. त्यामुळे कोकण पट्टीतील मिशनऱ्यांनी आणि ख्रिश्चन लोकांनी फिरिस्ताव बोली असाही कोकणीचा एक भेद दृष्टीतपत्तीस येतो.

‘उत्तर कोकणी’, ‘व’ मध्य कोकणी या प्रदेशात बोलल्या जातात ते प्रदेश सांस्कृतिक आणि प्रशासकीय कारणांनी प्रमाण मराठीच्या प्रदेशाशी जोडले गेलेले आहेत. त्यामुळे या दोन्ही प्रदेशातील कोकणी बोली प्रमाण मराठीला जवळच्या आहेत. परंतु दक्षिण कोकणीच्या प्रदेशाचे तसे नाही. गोवा हा भाग पोर्तुगीजांच्या अधिपत्याखाली होता. तर त्याखालच्या कर्नाटक भागातील लोक सांस्कृतिक व शैक्षणिक व्यवहाराकरिता कानडी भाषेचा वापर करणारे होते. यामुळे दक्षिण कोकणी ही या भागातील लोकांच्या नित्य दैनंदिन व्यवहारात केवळ बोली भाषेच्या स्तरावर

राहिली. कनाडीसारख्या एका महान द्राविदी भाषेच्या सान्निध्यात असलेली आर्य भारतीय भाषांच्या पश्चिमेकडील गटाची एक शाखा म्हणून ‘दक्षिण कोकणी’ फार महत्त्वाची ठरते.

कोकणीची स्वनिम प्रक्रिया :

1. कोकणीत अ, आ, ई, उ, ऊ, ए, ओ असे स्वर आढळतात. यापैकी ए आणि ओ म्हणजे दीर्घ ए आणि दीर्घ ओ होत. अ म्हणजे न्हस्व विस्वृत ओ होय.
2. कोकणीत ‘च’ वर्गीय व्यंजनांची ‘दन्त्य’ चा वर्गीय व्यजने आणि तालव्य ‘चा’ वर्गीय व्यंजने अशी दोन उच्चारणे उपलब्ध आहेत.
3. ‘स’ च्या पुढे इ, ए हे तालव्य स्वर जर आले तर त्याचा उच्चार मराठी प्रमाणे कोकणीत ही ‘र’ होतो.
4. स्वनपरिवर्तनाच्या प्रक्रियेत व्यंजणयुग्माच्या जागी एकच जागी एकच व्यंजने येताना त्यामागील स्वर दीर्घ होण्याची प्रक्रिया मराठी, हिंदी, गुजराती इ. भारतीय भाषांप्रमाणे कोकणीतही आढळते.

कोकणीची व्याकरण व्यवस्था :

कोकणीची व्याकरणव्यवस्था मात्र अनेक बाबतीत प्रमाण मराठीपेक्षा वेगळे आहे.

1. पुल्लिंग नामाच्या प्रथमेच्या एकवचनात मराठी ‘आ’ आढळतो तेथे कोकणात ‘ओ’ आढळतो. मात्र अशा नामांचे अनेकवचनी रूप मराठी प्रमाणेच कोकणीत ही एकारान्त होते.
2. कोकणीत ‘मी’ या अर्थी हाव हे सर्वनाम असले तरी त्या सर्वनामाच्या द्वितीया- चतुर्थी (माक्का), पंचमी, (मजलागी), षष्ठी (मेगले), सप्तमी (मज्जांक) या विभक्तीच्या रूपात ‘मी’ चेच अस्तित्व दिसते.
3. कोकणीच्या सर्वनाम विभक्तीच्या विशेष म्हणजे स्त्रीलिंगी ‘ती’ व नपुंसकलिंगी ‘ते’ यांची रूपे वेगळी नाहीत. ती पुल्लिंग ‘तो’ च्या रूपांप्रमाणेच होतात.
4. तृतीयेचा प्रमाण मराठीतील एकवचनी प्रत्यय ‘ने’ आहे. तो कोकणीत ‘ण’ असा आहे. अनेकवचनी प्रत्यय मात्र प्रमाण मराठी प्रमाणेच ‘नी’ असा आहे. तृतीयेच्या ‘ए’ ह्या जुन्या मराठीतील प्रत्ययाचे अस्वित्त्व कोकणीत हावे, तुवे सारख्या सर्वनाम तृतीया रूपात आढळते.
5. कोकणीतील चतुर्थीच्या ‘का’ हा प्रत्यय हिंदीतील ‘को’ प्रत्याशी साधर्म्य दाखवितो.
6. पंचमीवाचक या, क, नु हे प्रत्यय बंगाली व उडिया भाषेतील तशा प्रत्ययांशी साम्य दाखवितात.
7. कोकणीतील षष्ठीच्या ‘चो’ हा प्रत्यय मराठीतील ‘चा’ शी साधर्म्य सांगणारा आहे.

कोकणीचा शब्दसंग्रह :

कोकणीचा शब्दसंग्रह तिचे एकाच वेळी मराठीशी साम्य णि वैधर्म्य सांगणारा आहे. सहायु (साहाय्या, विचारु, (विचार), तुम्मि (तुम्ही), आम्मि (आम्ही), बा(बाप) असे अनेक शब्द कोकणी मराठीशी जवळीक सांगणार आहेत. परंतु अडिड (हरकत), मुखार (समोर), घोव (नवरा) चेंडो (मुलगी) भुरगे (लहान मूल) इत्यादी अनेक शब्द प्रमाण मराठीच्या भाषकाला पूर्वाभ्यासाशिवाय समजणार नाही.

संदर्भग्रंथ :

- 1) आधुनिक भाषाविज्ञान (संरचनावादी आणि सामान्य)
संपादक : डॉ. कल्याण काळे / डॉ. अंजली सोमण
प्रकाश : प्रतिमा प्रकाशन, 1362 सदाशिव पेठ,
औदुंबर अपार्टमेंट्स, नवा विष्णू चौका जवळ
पुणे – 411030.
- 2) मराठीचा भाषिक अभ्यास : ऐतिहासिक आणि वर्णनात्मक
संपादक : डॉ. मु. श्री. कानडे
प्रकाशक : श्री. एस. व्ही. तावरे
स्नेहवर्धन 863 सदाशिव पेठ,
महात्मा फुले सभागृहामागे, ज्ञानप्रबोधिनी जवळ,
पुणे – 411030.
- 3) “बोलीभाषांचा अभ्यास” भाषा आणि साहित्य संशोधन
संपादक : डॉ. वसंत स. जोशी
महाराष्ट्र साहित्य परिषद, प्रकाशन पुणे 1981.

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished research paper.Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review of publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- * International Scientific Journal Consortium Scientific
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.net